

COMPONENȚA VALORICĂ A JURNALISMULUI AUDIOVIZUAL ÎN TOTALITARISM (1970-1985)

Boris PARFENTIEV,
doctor în istorie,
conferențiar uniuersitar

Jurnalismul audiovizual în perioada analizată a fost decisiv influențat de evenimentele din Cehoslovacia (1968). Cele întâmplate în Praga au demonstrat că pentru a face o revoluție nu mai este nevoie de a pune stăpânire pe poștă, telegraf, poduri cum s-a petrecut în anul 1917 la Petersburg. Este suficient ca la un post de televiziune să activeze o duzină de jurnaliști cu idei democratice despre libertate. Tocmai emisiunile Televiziunii din Praga au și jucat un rol hotărâtor în desfășurarea evenimentelor cehoslovace. Vom aminti – Primăvara de la Praga a fost o încercare de a reforma sistemul comunist din interior. Liderii partidului comunist cehoslovac au declarat că doresc un „socialism cu față umană”, formulă care i-a luat prin surprindere pe liderii partidului comunist de la Moscova. Încă din luna ianuarie 1968, la Praga s-au lansat idei îndrăznețe: reforme economice care să înlăture planificarea excesivă și birocrăția administrativă enormă, instaurarea libertății de exprimare și de circulație, acceptarea multipartitismului – pași pentru extinderea libertăților democratice. Și ca urmare, cenzura a fost semnificativ atenuată, s-au permis discuțiile libere, neîngrădite la radio și televiziune, a început elaborarea unui sistem multipartit.

Ca rezultat, trupele Pactului de la Varșovia (Uniunea Sovietică, Polonia, Republica Democrată Germania, Ungaria, Bulgaria – cu excepția României), în noaptea de 20 spre 21 august 1968, au invadat Cehoslovacia cu o armată de dimensiuni impresionante: 400.000 de soldați, 800 avioane, 6300 tancuri [1]. Liderii Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și-au dat seama ce pericol potențial pentru puterea absolutistă poate deveni televiziunea, alte mijloace de comunicare de masă ieșite de sub controlul strict și dur al partidului. Ia sfârșit perioada numită „a dezghețului”. În octombrie 1968 a fost adoptată o hotărâre specială a CC al PCUS care modifica sistemul de cenzură și includea responsabilitatea personală a redactorilor pentru devierile de la nor-

mele ideologiei comuniste. La 7 ianuarie 1969 mai apare o hotărâre, cea a Secretariatului CC al PCUS „Despre sporirea responsabilității conducătorilor organelor de presă, radio, televiziune, cinematografie, a instituțiilor de cultură și artă pentru nivelul politico-ideologic al materialelor publicate și repertoriului” Hotărârea conținea următoarele stipulații: „...În situația când se intensifică lupta ideologică între socialism și capitalism, o însemnătate deosebită capătă aptitudinile lucrătorilor presei, a oamenilor de artă de a se opune mai hotărât, de pe poziții de clasă și de partid contra tuturor manifestărilor ideologiei burgheze, în mod activ și cu pricepere să promoveze idealurile comuniste, avantajele socialismului, modul sovietic de viață”[2].

Etapa anilor 1970-1985 de evoluție a televiziunii din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, ca parte a televiziunii din Uniunea Sovietică, poate fi caracterizată ca cea mai mult afectată de propaganda de partid, de glorificarea autocrației secretarilor generali ai Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, de o cenzură crasă. Televiziunea timpului activa sub o presiune grea a partidului-stat, simțind din plin o influență ideologică apăsătoare. Modelul comunist al mass-media, care se baza pe conceptul că rolul jurnalistului constă în mobilizarea maselor pentru îndeplinirea planurilor cincinale, în promovarea ideologiei partidului comunist, nu permitea o oglindire obiectivă a realităților din societate, a contradicțiilor, deoarece se declara că, datorită “politicii înțelepte, promovată de partidul comunist”, s-a creat “o unitate morală și politică în societatea sovietică”. Prin urmare, orice informație negativă, care ar pune la îndoială politicile partidului, era suprimată la ordinele conducerii partinice.

În anul 1970 Comitetul de Stat de radio și televiziune de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS a fost transformat în Comitetul de Stat de televiziune și radiodifuziune al Consiliului de Miniștri al URSS. Aceeași schimbare de titulatură a avut loc și în toate Comitetele republicane de profil din Uniunea Sovietică. La prima vedere o simplă permutare de cuvinte, o inversare de locuri între „radio” și „televiziune” și o înlocuire a sintagmei „pe lângă Consiliul de Miniștri” cu „al Consiliului de Miniștri” părea o schimbare nesemnificativă, însă, în așa mod se dădea de înțeles că s-a schimat rolul jurnalistului de la radio și televiziune, că el nu mai este „pe lângă” Putere, ci devine tocmai parte a Puterii. Și că televiziunea, prin importanța sa în acti-

vitatea de propagandă, s-a plasat dinaintea radiodifuziunii. Jurnaliștii erau considerați ca și reprezentanți ai Puterii de partid-stat. Realizarea emisiunilor, filmările se efectuau sub ochiul de veghe al comitetelor locale de partid, care mai apoi ofereau jurnaliștilor mese copioase cu bucate și băuturi de răsfăț. Desigur, această practică își puna pecetea sa pe natura profesiei de jurnalist în perioada sovietică. Nu se mai putea vorbi despre o investigație obiectivă a realităților sub vizorul și supravegherea organelor de partid. Și să menționăm, jurnaliștii, în marea lor majoritate nici nu încercau să aspire la o reproducere obiectivă a fenomenelor sociale în emisiunile sale. Respectul și onoarea jurnalistului se asigura în alt mod – printr-o activitate profesionistă de reproducere convingătoare a exemplelor de muncă de șoc (în rusă – ударный труд) din sectorul agricol, de la fabrici și uzine, de proslăvire a „politicilor înțelepte de partid”, promovate de cei de care depindea bunăstarea angajaților televiziunii.

Conducerea partidului comunist care administra și toate treburile statului, își dădea seama de importanța televiziunii în activitățile de propagandă, deaceia începând cu primii ani ai deceniului 7 și până la începutul perioadei numite „perestroika”, nici o hotărâre a Congreselor PCUS, nici o rezoluție a plenarelor CC-ului n-a trecut cu vederea rolul televiziunii în „sprijinirea ideologică privind soluționarea problemelor societății”. O atenție neîntâlnită anterior pentru activitatea televiziunii a început s-o manifeste și organul CC al PCUS, ziarul “Правда” („Adevărul”). Spre exemplu, doar într-un an (1972) au fost publicate zece editoriale cu referire la problemele emisei televizate.

În iulie 1978, din titulatura Companiei de televiziune și radiodifuziune a fost omisă referința de apartinență la Consiliul de Miniștri. Această schimbare însemna că activitățile televiziunii și a radiodifuziunii în viitor vor fi dirijate și controlate de Comitetul Central de partid și în primul rând de persoana nr. 1 a Puterii din acele timpuri – secretarul general de partid (în cazul Televiziunii Centrale de la Moscova) și primul secretar de partid (în cazul Televiziunii din Moldova). Și ceea ce era reprezentativ pentru toate instituțiile audiovizuale, era prezentarea doar a știrilor pozitive. Conform programelor de televiziune, în Uniunea Sovietică nu se întâmpla nimic ce ar putea să-i indispuină pe conducătorii autocrați de partid – în emisia televizată accidente rutiere nu se întâmplau, trenurile nu deraiau, vapoarele nu naufragiau,

catastrofe aviatice nu aveau loc, rafturile magazinelor la ecrane erau doldora de mărfuri...

Comitetul de Stat pentru televiziune și radiodifuziune de la Moscova exercita o conducere rigidă cu toate comitetele republicane de profil – părți componente ale unei instituții comune. Se efectua un control strict al nivelului ideologic și politic al tuturor programelor puse pe post. Conținutul emisiei social-politice din anii '70 era determinat de sarcinile dictate de conducerea partidului comunist. Organul central de presă al Comitetului Central al PCUS, ziarul "Правда", scria la 19 iunie 1974: „Dirijând cu activitatea presei, televiziunii, radioului, comitetele de partid sunt chemate pentru a le direcționa spre soluționarea problemelor principale, cruciale ale cincinalului: de a utiliza mai eficient mijloacele de informare și de propagandă în masă pentru diseminarea noilor inițiative de abordare a problemelor de actualitate, de organizare a întrecerii socialiste... A se produce în calitate de organizatori ai întrecerii a întregului popor, a oglinzii zi de zi munca de șoc a milioanele de truditores – aceasta este misiunea combativă a presei noastre, a televiziunii și radiodifuziunii” (*traducerea ne aparține*).

Prezentăm și câteva din ciclurile cu o periodicitate sporită din anii '70, secolul trecut - din programele de televiziune pentru luna martie 1970 – „Voința partidului – voința poporului”, „Partidul pentru binele poporului”, „Congresului de partid – muncă de șoc”, „Cântăm slavă partidului”, „Partidul e cârmaciul nostru”. Din programele de televiziune din luna iunie 1974 – „În fiecare zi – muncă de șoc”, „Cincinalul – înainte de termen”, „Eficiența cuvântului partinic”, „Adoptăm planul de întâmpinare” și altele. Iar ciclul de emisiuni „Universitatea leninistă a milioanele” realizate atât de Televiziunea Centrală (Moscova), cât și de Televiziunea Moldovenească erau puse pe post de 4-5 ori pe săptămână. Se efectua o modelare a gândirii și a comportamentului cetățenilor pentru a-i convinge că ideologia oficială și căile trasate de putere sunt unicele corecte și veridice și nu pot fi puse la îndoială. O analiză a programelor planificate pentru luna martie 1970 [4] ne prezintă următoarea informație: volumul mediu pe zi de emisiuni televizate, accesibile pentru telespectatorul din republică, constituia 18 ore, inclusiv 8 ore – volumul programelor televiziunii republicane. Emisiunile și filmele dedicate „învățăturii marxist-leniniste”, vieții de partid, propagandei și agitației pentru construirea unui „viitor luminos” constituiau

în medie 13,5 ore pe zi, adică 75 de procente din întreg volumul de emisie și doar 4,5 ore erau dedicate copiilor, muzicii clasice, sportului, educației, însă și aceste emisiuni în mare parte purtau pecetea luptei de clasă, competiției aprigi între societățile socialistă și capitalistă.

Programele culturale, cele de instruire serveau și ele unor scopuri politice. Astfel, concertele de muzică, spectacolele teatrale, chiar și filmele cu desene animate trebuiau să conțină un mesaj social conform cerințelor ideologiei oficiale sau să aibă o semnificație istorică. Analizând anunțurile, adnotările din ziarul „Programe ale Radiodifuziunii și Televiziunii Moldovenești din anii ’70, secolul trecut, vom găsi programate mai multe emisiuni instructive ce au ca temă studierea operelor clasice M. Eminescu, V. Alecsandri, B-P. Hașdeu ș.a., însă erau selectate doar lucrările cu un conținut ce au ca temă lupta de clasă. Exemplificăm: la 18 februarie 1970 programul instructiv pentru cei ce studiază literatura moldovenească era dedicat *Scrisorilor* lui M. Eminescu, în adnotare la emisiune evidențiindu-se „lupta proletariatului împotriva burgheziei pentru eliberarea sa” [5]. La 9 septembrie ale aceluiași an emisiunea instructivă la literatura moldovenească a fost dedicată unor aspecte din creația lui V. Alecsandri și anume ale celor ce țin de iobăgie, de „lupta țăranilor pentru eliberarea de sub jugul boierimii” [6]. Operele marilor clasici erau selectate, revizuite, scoțându-se la lumina zilei doar acele lucrări, care conveneau ideologic sistemului de guvernare.

Congresul XXIV al PCUS (1971) a subliniat necesitatea unei utilizări mai efective ale mass-media – „instrument puternic în educația ideologică și politică a poporului sovietic”.

Promovarea unui jurnalism în concordanță cu ideologia partidului era controlată atât de organele republicane de partid, cât și de Comitetul de Stat al Consiliului de miniștri al URSS pentru televiziune și radiodifuziune. În anul 1972 în cadrul acestei instituții a fost creată Direcția generală a televiziunilor locale, din sarcinile de activitate ale căreia făceau parte și următoarele deziderate:

- inspectează Comitetele republicane și locale de televiziune și radiodifuziune și efectuează controlul asupra activității lor;
- coordonează programele și grilele de emisie ale Televiziunii Centrale și ale celor republicane și locale, care, în ansamblu, formează un sistem unic al televiziunii și radiodifuziunii sovietice;

- cere de la Comitetele republicane și locale de televiziune și radiodifuziune mapele cu materialele emisiunilor televizate și radiofonice și altă informație necesară pentru activitatea Direcției generale... [7].

În raportul de bază al Congresului XXV al PCUS (1976), mijloacelor de informare în masă li se indica „de a aduce la cunoștința fiecărui comunist, fiecărui cetățean sovietic ideile Congresului. Această îndatorire de onoare nu este doar al propagandiștilor, lectorilor, ci și a activiștilor de partid. În această acțiune este necesar să se depună toate cunoștințele, toate puterile de convingere, toată voința sufletului” [8].

Anii '70 se mai caracterizează și prin dominația imprimării video în televiziune. Invitații în emisia directă, în viziunea conducerii de partid, constituiau un pericol, deoarece în discursurile sale puteau pune la îndoială careva realități din societate, puteau veni cu gânduri „subversive” care să pună la îndoială „linia înțeleaptă” de dezvoltare a statului, promovată de partid. Pentru a reduce aceste riscuri pentru partid, la începutul anilor '70 mai multe emisiuni ce se bucurau de popularitate, de interesul publicului, erau puse pe post doar după o editare minuțioasă, în procesul căreia erau eliminate mesajele care trezeau cele mai mici îndoieli în veridicitatea politicii promovate de partid, cea mai mică aluzie de cugetare nedogmatică, originală.

Traversând o perioadă mai puțin reușită în istoria televiziunii, cea de dominație a emisiei în imprimare, totuși angajații instituției au fost nevoiți să-și amintească și de transmisiunile în emisie directă. Și s-a întâmplat aceasta în anul 1980, când televiziunea sovietică, inclusiv și televiziunea din Moldova, au transmis sute de reportaje despre deplasarea făcliei olimpice spre Moscova – capitala Jocurilor Olimpice de vară, ediția a XXII-a, traseul focului olimpic trecând și prin Moldova. Leușenii au fost prima localitate din Uniunea Sovietică care a întâmpinat focul olimpic. Timp de trei zile focul olimpic s-a deplasat prin Moldova și în zilele de 5, 6 și 7 iulie au fost efectuate transmisiuni directe și reportaje video de la manifestația de întâmpinare a făcliei olimpice, de pe traseul de traversare al ștafetei, de la mitingurile cu asistență numeroasă din Hâncești, Orhei, Sângerei, Bălți și la hotar cu Ucraina - de la Criva. Un program special, intitulat “Capitala republicii – Chișinău – întâmpină ștafeta focului olimpic” cu o durată de 1,5 ore a fost recepționată de Televiziunea Centrală și de Interviziune, organizație care aduna companii de televiziune din peste douăzeci de

state (în special cele numite socialiste și republicile unionale din Uniunea Sovietică). Apoi au urmat reportajele în direct de la competiții. Cu toate că Jocurile Olimpice au fost de o valoare relativă în urma boicotului impus de către Statele Unite ale Americii (din cauza invaziei sovietice în Afganistan), boicot susținut de 60 de state ale lumii, televiziunii, regizorii, cameramanii, sunetiștii, editorii adunați la Moscova de la studiourile de televiziune din toate republicile sovietice, au demonstrat un nivel înalt de profesionalism. Circa 50 de colaboratori ai Televiziunii din Moldova și-au adus obolul la crearea programelor dedicate Jocurilor Olimpice.

Politicile editoriale ale televiziunii erau influențate de o presiune sufocantă a ideologiei comuniste, de un continuu control din partea organizațiilor de partid de toate nivelele. Obligația principală a televiziunii era de a asigura propagarea hotărârilor congreselor și plenarelor de partid, organizarea întrecerii socialiste pentru îndeplinirea hotărârilor partinice. Se cerea ca în toate știrile, în toate emisiunile să se facă referiri la documentele de partid, să se citeze pasaje întregi din ele. Rar care emisiune nu începea cu fraza-șablon „Îndeplinind în viață hotărârile istoricului Congres..., sau plenarei..., sau conferinței de partid...”.

Pe lângă propaganda ideilor marxist-leniniste, a ideologiei comuniste, un volum esențial al emisiei îl constituia blocul de informații economice și sociale. Însă, și în acest caz, scopul principal urmărit era tot cel propagandistic, impus de guvernare: a prezenta dovezi care ar demonstra superioritatea sistemului socialist în concurență cu cel capitalist, a găsi argumente care ar confirma „avantajele modului sovietic de viață”, a spori activitățile de contrapropagandă, promovând o imagine negativă a adversarului din exterior. Televiziunea s-a transformat într-o instituție ideologică în detrimentul unor activități culturale, cognitiv-distractive, de divertisment. Politicile editoriale ale vizualului erau axate pe reflectarea educației comuniste a poporului, a propagandei de partid și a oglinirii întrecerii socialiste interminabile „de la congres la congres” din unitățile industriale, din gospodăriile agricole, din educație, cultură etc. Activa și o structură verticală a controlului celor puse pe post de televiziunile republicane, ca unități-parte a Televiziunii Centrale de la Moscova. Exista și un sistem unificat de distribuție a semnalului televizat pe întreg teritoriul Uniunii Sovietice. Direcțiile principale de dezvoltare a bazei tehnice și materiale erau

definite tot de directivele și regulamentele elaborate de organele de partid.

Uniunea Sovietică era un stat unitar, în care toate procesele administrative și decizionale erau centralizate la maximum. Deciziile adoptate de organele superioare de partid de la Moscova se cerea să fie îndeplinite fără tăgadă în republicile sovietice unionale. Chiar și cele mai timide și inofensive încercări de a consolida autonomia republicană (în cazul republicilor baltice, a celor caucaziene) erau condamnate în mod oficial și catalogate ca tentative de „localism”, „naționalism”, „separatism etnic”.

În perioada estimată televiziunea s-a confruntat cu mai multe paradoxuri. Unul din ele: partidul-stat de la guvernare înțelegea perfect ce rol important îl are televiziunea în viața socială și politică a țării îndeplinind funcțiile de informare, de socializare a populației, de consolidare a națiunii, de prezentare a unei imagini despre lume, de promovare a culturii, dar și cea distractivă. Însă, în pofida acestui fapt, organele partinice făceau tot posibilul de a dilua programele televizate cu rapoarte sterile, dări de seamă falsificate, evitând problemele actuale din societate, dezbaterile, căutările unor soluții reale de îmbunătățire a vieții poporului.

Un alt paradox – progresul tehnologiilor audiovizuale a contribuit la... stagnarea evoluției televiziunii. Noile tehnologii de imprimare video și de editare a imaginilor ofereau posibilități enorme pentru realizarea emisiilor televizate la un mai înalt nivel artistic, mai bogată în material ilustrativ, mai îngrijită ca imagine și sunet. Însă, noile tehnologii au fost utilizate, în primul rând, pentru a putea controla mesajele televizate și de a elimina „ideile dubioase”, în opinia organelor de cenzură, din relatările participanților la emisiune.

Generalizând cele expuse anterior, vom reitera că perioada analizată a istoriei televiziunii este marcată de o intensificare a monopolului partidului asupra tuturor domeniilor de activitate socială, inclusiv și asupra mijloacelor de informare de masă, de consolidare a sistemului de stat al audiovizualului, de fortificare a controlului din partea organelor partidului comunist. Perioada estimată este caracterizată și de apariția anuală a mai multor hotărâri ale organelor de partid privind rolul și sarcinile televiziunii, care, de facto, trebuia să se transforme într-un instrument docil partidului comunist. Perioada de activitate a

televiziunii din anii 1970-1985 este desemnată și de cea mai strictă cenzură din partea partidului-stat, de propaganda teoriilor marxist-leniniste, de glorificarea liderilor comuniști, de activitate sub o presiune grea a ideologiei comuniste.

Dar, la începutul anilor '80, în societate tot mai insistent răsunau deja viziuni și idei noi de transformare a comunității, de schimbări radicale politice, sociale, economice, care într-un viitor apropiat au adus prăbușirea monopolului partidului-stat în domeniul audiovizualului, dispariția televiziunii centralizate de stat și apariția unui sistem concurențial al audiovizualului.

Referințe bibliografice:

1. <https://moldova.europalibera.org/a/29436795.html>
2. www.tvmuseum.ru
3. ANRM. F. 3308, inv. 10, d. 15. 26 f.
4. Săptămânalul "Programele Radio și TV" al Comitetului de Stat pentru radiodifuziune și televiziune de pe lângă Consiliul de Miniștri al R.S.S.M.(nr.9, martie 1970)
5. Săptămânalul "Programele Radio și TV" al Comitetului de Stat pentru radiodifuziune și televiziune de pe lângă Consiliul de Miniștri al R.S.S.M.(nr.8, februarie 1970)
6. Săptămânalul "Programele Radio și TV" al Comitetului de Stat pentru radiodifuziune și televiziune de pe lângă Consiliul de Miniștri al R.S.S.M.(nr.36, septembrie 1970)
7. Руководящие документы Госкомитета по телевидению и радиовещанию Совета Министров СССР. Москва, 1980, с. 24-25
8. Материалы XXV съезда КПСС. Москва: Политиздат, 1976, с. 74